

Geschiedenis der geneeskunde.

(Uit de psychiatrische inrichting „Maasoord” der gemeente Rotterdam).

HET ZIEKTEBEGRIIP IN VERLEDEN EN HEDEN.

(EEN KORT HISTORISCH OVERZICHT),

DOOR

Dr. A. M. MEERLOO.

Geen nieuws onder de zon! Het verleden bevat waarheden van thans, wij bloeien op de wortels van eertijds! De historie is de ontvouwing van waarheden. De geschiedenis der feiten is de geschiedenis der fouten. In de historie der fouten ligt de kiem der hedendaagsche bezinning! Zoo zullen ook wij onze foutieve waarheid moeten laten ontbolsteren door de toekomst.

Het is van dit standpunt, dat hier getracht wordt een kort historisch overzicht te schrijven. Enkele punten uit de ontwikkeling der ziekteleer worden gekarakteriseerd. Binnen het bestek dezer studie vele feiten en theorieën mede te deelen is overbodig; de bedoeling is het bij die feiten en die overdenkingen stil te staan, die ook thans nog hun invloed doen gelden. *Het hedendaagsche ziektebegrip heeft zooveel variaties als de historie gevarieerd is.* Om dit overzicht schematisch te houden, staan we eerst stil bij oerbegrippen, en bespreken daarna de Hippocratische denkbeelden. Dan volgen de middeleeuwen, daarna PARACELTUS als vertegenwoordiger der renaissance. BOERHAAVE vertegenwoordigt de kliniek; bij zijn school eindigt de historie en stappen wij reeds in de moderne geneeskunde over. Hierna wordt getracht de sceptische slotsom van onzen tijd te formuleeren en tot slot worden enkele opmerkingen gewijd aan de buitenschoolsche geneeskunde 1).

De mensch op zijn langen ontwikkelingsweg moet reeds vroeg geneeskundig werkzaam zijn geweest. Bij dieren weten wij, dat er instinctieve handelingen bestaan bij ziekte en bij den naderenden dood.

Voordat de oermensch ertoe kwam zijn ervaringen te verzamelen en zijn herinnering dus gebruikte als een beschikbaar en bruikbaar iets, moest hij echter een vrij hoogen trap van geestelijke ontwikkeling bereikt hebben. Geneeskrachtige handelingen en middelen moeten immers van geslacht op geslacht zijn overgeleverd in een phase der ontwikkeling, toen een zeker altruïsme was gegroeid. Het willen genezen houdt het willen helpen van anderen in zich.

Volksgeneeskunde. Aanvankelijk is er de ervaring, dan komt het begrip. De geneeskunde, die louter op dezen ervaringsschat

1) Voor uitvoerige literatuur o.a.:

SCHWALBE, *Vorlesungen über Geschichte d. Medizin.* Jena 1920.

MEYER-STEINER u. SUDHOFF, *Geschichte d. Medizin.* Jena 1922.

HONIGMANN, *Geschichtliche Entwicklungen d. Medizin.* München 1925.

berust, is door de geheele historie blijven bestaan naast dien vorm, die de ervaring begripmatig heeft trachten te verwerken. Deze meest primitieve geneeskunde, die bijna gelijk staat met het helpende instinct, vinden wij ook thans als volksgeneeskunde terug. De volksgeneeskunde heeft in wezen nooit naar eenig begrip gevraagd, alleen naar behandeling. Zij is echter de ervaringsbron geworden, waaruit bijna alle therapie heeft geput. Wordt deze oertak der geneeskunde te onbescheiden, gaat hij begrippen vormen, enkele nieuwe vondsten als verklaring zien, dan wordt er een simplisme geboren, dat uit één enkele rij van resultaten een oneindige verscheidenheid wil omvatten; bijvoorbeeld de koudwaterbehandeling wordt het prototype van alle behandeling; want . . . en hier wordt uit de therapie het begrip geconcludeerd.

Oerbegrippen. De verwondering is het begin van alle denken. Bij den oermensch en den primitieven mensch ligt die verwondering nog in den angst en de beklemming, die uitgaan van de primitieve opvatting der buitenwereld. Er komt een wensch dien angst te verklaren, weg te redeneeren. Het primitieve denken stelt zich de directe werkelijkheid nog niet tot probleem, het onmiddellijk ervarene heeft nog niets bijzonders. Voor den primitieven mensch is de wereld der phantasmes en spookachtige gestalten veel belangrijker. Waan en bijgeloof beheerschen hier het dagelijksche leven. De angst voor ongeziene dingen houdt de menschen gevangen in een leugenachtige werkelijkheid. *Ziekte* en *dood* moeten wel hevige ontzetting hebben gebracht! Het onvermijdelijke, het ongeziene, dat het leven belaagt, is erger nog dan de machtigste vijand! Zijn ziekte en dood misschien niet de grootste motoren voor het menschelijk denken geweest?

Zoo is ongeveer de structuur der primitieve wereld: het bovennatuurlijke houdt zich overal verscholen, het vlecht het mystieke verband tusschen allerlei geheimzinnige krachten, die de menschheid en haar gezondheid belagen. Beleedigen wij die mysteriën, de natuurdaemonen, dan wreken zij zich op ons en sturen booze geesten op ons af! Die wraak geldt niet alleen den enkeling, maar soms ook zijn geheele familie of stam of volk, zij allen worden met ziekte geslagen.

Ontologie. Ziekte is een vreemd van buiten komend wezen, dat bezit neemt van ons lichaam! Het zijn de daemonen, de kwade ziektegeesten, die in ons gaan huizen. Geheimzinnige geesten sluipen in ons, zij komen om ons te bestraffen voor een vergrijp tegen hen. Na de boetedoening kunnen zij ons weer verlaten, soms echter ons leven medenemen (daemonisme en animisme). De genezing bestaat uit de actieve verbanning of de passieve boetedoening!

Praelogica. Deze uitingen van een praelogische mentaliteit, die de ervaring afwijst en het levenlooze opbouwt uit geheimzinnige eigenschappen, treffen wij ook aan bij de hedendaagsche primitieve volken en in de volksgeneeskunde. Er zijn Indianenstammen, waar de man ziek wordt, omdat de vrouw verboden spijzen heeft gegeten, zoo luidt de uitlegging; omgekeerd is het noodig, dat de vader de medicijnen drinkt voor zijn zieken zoon, om hiermede

een kwaden geest te verdrijven. „Bij de Cherokeezen (N.-Amerika) schrijft men rheumatiek toe aan de werking van den geest van gedoode dieren. Ook de Bororo-Indianen (Z.-Amerika) wijten de ziekte van een jager aan de wraak van het gedoode dier.

Algemeen van toepassing bij de primitieve volken is dan ook de zoogenaamde sympathische geneeswijze. Zoo laten bijvoorbeeld de inboorlingen van Britsch-Columbia onvruchtbare vrouwen een afkooksel drinken van wespen- of vliegennesten, omdat die insecten zich in zoo groote zwermen voortplanten.

Het begrip „een natuurlijken dood sterven” kennen de primitieven niet. Dat vanzelf de levenskracht of het weerstandsvermogen van het lichaam onvoldoende is om ziekte-invloeden te overwinnen, komt niet bij hen op. Altijd is bij de primitieven de dood te wijten aan den invloed van een geest of geestelijke kracht. Wilden, die tegen een taboe-regel gezondigd hebben, zijn zoo overtuigd, dat dit den dood ten gevolge heeft, dat zij soms inderdaad dientengevolge sterven. Ook kan voor hen de geringste kwetsuur doodelijk zijn, wanneer zij meenen, dat het wapen, waardoor zij gekwetst werden, betooverd was. Dit is te vergelijken met het verhaal van den anatoom, die meende zich door een prik met lijkengif besmet te hebben en door angst stierf.

„Het komt tenslotte alles daarop neer, dat alle natuurlijke oorzaken maar als bijoorzaken worden beschouwd; de eigenlijke oorzaak is altijd mystiek” 1).

Dezelfde primitieve collectieve psyche is bij kinderen overheerschend in een bepaalde periode van hun ontwikkeling, en bij geen enkel mensch verdwijnt ze volkomen en vooral in het denken en beleven van de groep keert ze terug. Dit is misschien één der redenen, waarom de massa zoo aan primitieve overtuigingen vasthoudt.

Zoo klinken ook thans nog de verhalen. 's Nachts komen de vampyrs of de booze weerwolf, besluipen den mensch en maken zijn geest ziek. De duivel moet gebannen worden. Ook is het de geest der afgestorvenen, die 's nachts de ziel komt besluipen om wraak te nemen voor het in het leven berokkende kwaad. In al deze volksbegrippen vinden wij eveneens een zekere symboliek terug, die de gewetensknaging tracht uit te drukken.

Bijbelsche opvattingen. De godsdienst, vooral het monotheïsme, maakt het inzicht ruimer, voorzoover de mystieke angst en beklemming verdwijnen. Men vecht niet meer met zijn onmiddellijke omgeving, de onrust wordt berusting in God. De primitieve angst wordt reële vrees voor den hemelschen wetgever. Door gebed, boetedoening en offering kan men zijn ziel reinigen. Ziekte is een straf van God. JOB wordt door Satan met zweren geslagen, doch na de beproeving geeft de Eeuwige hem weer de gezondheid terug. Pest en melaatschheid worden door de godheid als straf gezonden, tot belooning geneest hij eveneens weer. De zieke mag niet vragen naar de goddelijke beweegredenen van zijn toestand, maar deemoedig moet hij zich onderwerpen aan de ziekte, hem door den

1) ORTT, *Het probleem der ziel*. Amsterdam 1929.

Allerhoogste opgelegd. Leven en gezondheid zijn geschenken uit Zijn hand ! Zoo geldt het ook in het Nieuwe Testament. „Het gebed des geloofs zal den zieke behouden en de Heere zal hem oprichten”. (JACOBUS 5 : 15).

Hoezeer vooral de groote epidemieën als goddelijke straffen werden aanvaard, bewijst het optreden van de geeselsbroeders (flagellanten) in de middeleeuwen, die zich geeselden om Gode welgevallig te zijn, opdat Hij de pest van de menschen zou nemen.

In het begin der 19e eeuw beschrijft HEINROTH nog (volgens JASPERS I) als de aetiologie van de psychische ziekten: „de goddelijke zonde”. BURROWS schrijft in 1824 voor zijn boek over geestesziekten: „De krankzinnigheid is één van de vervloekingën, die aan de menschheid voor de zonden is gegeven als een uiting van den toorn des Almachtigen.” Veel van bovengenoemde ziekteopvattingen vinden wij terug in onze moderne neuroseleer, hier heet het niet het conflict met God, maar hier wijt men de ziekte aan het conflict tusschen verlangen en zedelijke wet, den strijd tusschen het geweten en wat men zonde waant.

Magisch verlangen. Er zit iets onverwoestbaars in die oude denkbeelden, iets, dat voortdurend blijft leven, dat soms remmend werkt op de theorie, die uit de nuchtere feiten wordt gedestilleerd, doch soms ook het inzicht geeft van beperking der ervaringsleer. Het verlangen naar een magisch verband tusschen mensch en omgeving, het verlangen naar bovennatuurlijke uitkomsten bij de inmenging van den arts, het verlangen naar wondergenezingen; al die verlangens zijn diep gegrift in de menschelijke ziel. De astrologie, de sterrenwichelarij, tracht dit verband te bewijzen door de macrocosmische invloeden na te gaan, ook wat betreft de vatbaarheid voor ziekte. De hedendaagsche patholoog spreekt bescheidener van cosmisch-tellurische invloeden. Iedere zieke heeft een zeker mystiek verlangen, is er althans door zijn ziekte veel meer voor open. De zieke wenscht ook hierin door zijn genezer gesterkt te worden; dat is waarschijnlijk de oorzaak, dat zoovele bovennatuurlijke begrippen over ziekte thans nog beleden worden.

Het primitieve collectieve denken der massa heeft lang het begrip ziekte beheerscht en steeds nog komen deze meeningen bij massaziekten, de epidemieën, boven. De menigte vindt in de ziekte de gelegenheid om aan bepaalde primitieve neigingen toe te geven; dat, wat de massa vijandig is, heet dan ziekte-oorzaak. In de middeleeuwen meende men, dat het de Joden waren, die de besmettelijke ziekten deden ontstaan, zij offerden Christenbloed en vergiftigden de bronnen en de lucht. De heksenprocessen zijn nog niet lang achter den rug, ook de heksen vergiftigden de samenleving en stuurden zware pestilenties over het land.

De volksgeneeskunde, die samenhangt met de oerbegrippen omtrent ziekte, bevat een rijkdom van ervaringen. Het denken treedt hier echter met een te primitief verlangen deze ervaring tegemoet; het antwoord wordt te snel gegeven, als de kennis de kunde vooruit is.

1) JASPERS, *Allgemeine Psychopathologie*. Berlin 1923.